

Jozef Tatár

ORCID: 0000-0003-0581-3265

Univerzita Mateja Bela

Filozofická fakulta

Banská Bystrica, Slovenská republika

Slávni muži – protagonisti próz Štefana Krčméryho (*Zimná Legenda*)

<https://doi.org/10.34739/clit.2021.15.14>

The Famous Men – the Protagonists of the Prose by Štefan Krčméry (*The Winter Legend*)

Krčméry's *Winter Legend* is an expression of his relationship to the nation, to life (also to his own), to history and, above all, to literary history. The unconventionality of the genre form (i.e. biographical prose - sketch) does not contradict the thought and empirical content. Although the author's approach to the fate of historical figures is realized mainly due to aesthetic contact with the reader, he also elevated this communication to a non-aggressive opposition to "revolt against historicism" among young artists, whose goal was the "negation of national existence". With the help of imagination, knowledge, contemporary knowledge, and the typical "it was said", it offers alive images of famous men (e.g. Svätopluk, King Matiaš, J. Silván, D. Krman, M. Bel, J. Hollý, J. Kollár, E. Štúr, P.J. Šafárik, A. Sládkovič) and events (e.g. Prešov slaughterhouses from the second half of the 17th century, the Battle of Poltava, Slavonic Congress).

Keywords: renaissance of historicism, famous men, dualism of characters and the world, biographical prose

Dobré čítanie púta¹.

Motív známych osobností – historických postáv – patrí v autorovej prozaickej tvorbe k najpreferovanejším. V rámci témy človeka ním napĺňa vlastný autorský program, ktorý vychádza z kritických kultúrno-literárnych postulátov, adresovaných slovenskej literatúre po roku 1918. V rámci koncepcie „historizmu“, ktorý podporoval ako redaktor *Slovenských pohľadov* (1922 – 32), no najmä ako prozaik v dielach *Zimná legenda*

---

¹ Š. Krčméry, *Krajnianska fara*, [w:] *Román bez konca*, Bratislava 1977, s. 11.

(1957)² a *A ešte letiace tiene* (2012; vznik 1933), má medzi jeho postavami prevahu maskulinita (výnimku tvorí minimum „slávnych žien“). Stimulom myšlienky literárne aktualizovať mužské archetypy, t.j., revitalizovať „slávnych mužov“, ktorí zohrávali významnú rolu v historických národno-kultúrno-literárnych paradigmách, bola aj aktuálna situácia v slovenskej literatúre medzivojnového obdobia s okrajovým, ale prirodzeným záujmom o historické témy v prvom poprevratovom decéniu, a napokon, aj Krčméryho kľúčová koncepcia continuity s literárnou minulosťou.

Konštituovaním, hodnotami, kontextom a špecifikami historickej epiky v rámci ďalších tematicko-tvarových podôb prózy po roku 1918 sa zaoberal vo svojej štúdii O. Čepan (*Historický žáner (Próza 1935 – 1945)*)³. Východiskom jeho dôslednej interpretácie problematiky je výstižné definovanie „dotyku minulosti s prítomnosťou“, z ktorého vyabstrahoval problémové miesta, napr. nejednotnosť pohľadov na historickú pravdu, nadbiehanie čitateľskému vkusu, politický romantizmus, monumentalizáciu a idylizáciu minulosti⁴, spor medzi tradicionalizmom a modernizmom atď. Uvedený Krčméryho cyklus próz (1957) a pokus o román v nedokončenej podobe (2012) svojimi rokmi vydání nekorešpondujú s chronologickým vymedzením Čepanových výskumných cieľov. Chýbajúca zmienka o *Zimnej legende* zo začiatku tridsiatych rokov neznamena, že jej treba prisúdiť periférny význam. Naopak, aj pri dnešnom hodnotení, okrem poznávacej a umeleckej hodnoty nového typu biografických próz, je zdôraznená jej motivická, žánrová a štylistická originalita⁵. Podobne próza *A ešte letiace tiene* svedčí o autorovej umeleckej výnimočnosti⁶. Krčméry, rovnako ako Kukučín vo svojich národnohistorických románoch⁷, presadzoval v *Zimnej legende* myšlienku historickej continuity. Hoci si zvolil iný – špecifický žánrový typ tzv. biografických skíc, resp. poviedok, s Kukučínom ho spája autorská polemika s centralistickým vývojom štátu

² Podstatná časť knihy vznikla počas pobytu pri Ženevskom jazere (1933). Jednotlivé poviedky (či legendy) vyšli časopisecky, v ucelenej podobe vo *Výbere z diela I. (Básne, legendy, lyrická próza)*, 1953, potom samostatne v roku 1957 a napokon vo výbere *Román bez konca* (1977).

³ O. Čepan, *Historický žáner (Próza 1935 – 1945)*, [w:] *Literárne dejiny a literárna veda*, Bratislava 2002, s. 52-65 (pôvodne v „Slovenskej literatúre“ 1980, č. 3, s. 213-227).

⁴ Tu nadviazal na A. Matušku, ktorý v súvislosti so starším historizmom uviedol: „Do histórie sa chodilo pre vzor a príklad, a nie za obrazom epochy. Idealizovali a idylizovali sa 'staré zlaté časy'“. A. Matuška, *Jégé: Adam Šangala*, Bratislava 1955, s. 1-3.

⁵ R. Chmel a kol., *Slovník diel slovenskej literatúry 20. storočia*, Bratislava 2006, s. 212-213.

⁶ J. Tatár, *Umelecký profil Štefana Krčméryho*, Banská Bystrica 2015, s. 86.

⁷ Romány: *Lukáš Blahosej Krasoň* (1929), *Bohumil Valizlosť Zábor* (1930).

na úkor národného celku, čo v súvislosti s inými dielami považoval v dobe stagnácie historického žánru O. Čepan za istý progres⁸.

Záujem o historické témy a väčšinou známe postavy našej minulosti je výsledkom Krčméryho kritickej reflexie stavu poprevratovej literatúry autorskou societou a ignorovaného či nedôsledného osvojenia si jeho koncepčných riešení z článkov *Slovensko a jeho život literárny*⁹ a *O možnostiach rozvoja slovenskej literatúry*¹⁰, ktoré zjednocuje literárny záujem o „svojský“ rozvoj literatúry. Pri hodnotení „mladej beletrie“ sa ku Krčméryho návrhom ďalšieho napredovania literatúry výrazne priblížil P. Bujnák. Žiadal, aby literatúra bola „výrazom ducha, zmýšľania, mravov národa a doby, aby predstavovala vývoj ideí a foriem v živote a kultúre národa...“.¹¹ Princíp historizmu prezentoval nepriamo Krčméry už v uvedenom prvom programovom dokumente (1922) a v širšom kontexte známou „kontinuitou medzi včerajším a zajtraším dňom“, ako redaktor *Slovenských pohľadov* (uverejňoval najmä Jégého prózy), napokon reflexiou *Ad vocem: Historizmus*¹².

V tejto reflexii uvažuje o historizme ako jednom z tematických variantov slovenskej poprevratovej literatúry nielen z aspektu jeho podôb, ale aj funkčnosti a „dvojakého“ zmyslu. Napriek viacvýznamovosti samotného termínu, nevybočuje z literárnovedného rámca, preto ho spája len s literárnou históriou, memoárovou tvorbou a historickou látkou v beletrii. Podľa Krčméryho je historická téma v literatúre výsledkom intuície, nie „rozumovania“. Ako obdivovateľ slovenského literárneho romantizmu nezabudne upozorniť na analogickú situáciu s trendom zo štyridsiatych rokov 19. storočia, ktorý nazval „dychtivým útekem do histórie“. „Inštinktívny“ záujem o históriu dokladá mnohými prozaickými a básnickými dielami, ktoré sa zaslúžili o návrat historickej i národnej pamäte. Autorovo reflektovanie tohto javu vrcholí zdôraznením jeho pozitív v slovenskej literatúre (napr. podpora a rozvoj národného života), ale aj uvedením si bohatej látkovo-tematickej ponuky aktuálneho dynamického života¹³.

⁸ O. Čepan, *Historický...*, op. cit., s. 54.

⁹ Š. Krčméry, *Slovensko a jeho život literárny*, „Slovenské pohľady“ 1922, č. 1, s. 1-2.

¹⁰ Š. Krčméry, *O možnostiach rozvoja slovenskej literatúry*, „Slovenské pohľady“ 1926, č. 2, s. 92-96.

¹¹ P. Bujnák, *Forma a sloh v mladej beletrii slovenskej*, [w:] „Slovenská literárna kritika (IV. zväzok)“, Bratislava 1984, s. 154. Článok napísaný v roku 1931.

¹² Pôvodne v „Slovenských pohľadoch“ 1929, č. 10, s. 647-650, [w:] Š. Krčméry, *Svedectvo kontinuity*, Bratislava 1982, s. 137-140.

¹³ Š. Krčméry, *Ad vocem: Historizmus* (úryvok), [w:] *Svedectvo kontinuity*, Bratislava 1982, s. 137-140.

Autorov pokus o literárne „vzkriesenie“ historických osobností nemožno ako celok stotožniť s uvedeným dovtedajším inštinktívnym zmocňovaním sa historickej látky, lebo *Zimná legenda* nás presvedča o dôkladnej stratégii, ktorej cieľom bolo využiť aktíva minulosti pri hodnotení prítomnosti. Ďalšími motivátormi mohli byť intuícia (i vedecká), ojedinele i náhoda¹⁴. Z tohto pohľadu predstavuje súbor próz istý typ individuálnej revolty, ktorú treba vnímať v spoločenskom, no najmä literárnom či estetickom kontexte. Nejde o nič iné, ako o hľadanie ideálu v spoločensko-politických rozporoch doby, problémoch spojených s literárnou stagnáciou či vývinovou retardáciou, ako aj intímnu tragikou a dlhotrvajúcim napätím medzi vierou a zarathustrovskou vernosťou zemi.

Vzhľadom na to, že sa žánrové charakteristiky Krčméryho prozaických útvarov v kritických reflexiách rôznia, v ďalšom uvažovaní o mužských postavách zotrváme pri termíne biografická skica, prípadne len próza. Ak však pripustíme možnosť, že autor historické osobnosti – mužov výnimočných činov alebo schopností a charakteru považoval takmer za svätcov, t. j. „legendy“, akési archetypy exemplárneho správania a konania, nemali by sme odmietnuť ani termín zmodernizované historické legendy. Napokon nám to signalizuje aj nejednoznačne interpretovateľný názov súboru. Jednotlivé prózy by touto optikou bolo možné považovať za autorské adaptácie žánru, prostredníctvom ktorého modeluje osudy, zážitky a skúsenosti reálnych individualít, najmä slovansko-slovenskej proveniencie. Prednosťou pomerne krátkych epických foriem s lyrickými pasážami oproti širším naračným žánrom je exponovanie kľúčového problému, často s využitím porovnávacieho aspektu a subjektívneho momentu, umelecky pôsobivo transformovaného do literárnych postáv.

Už aj z názvov próz *Zimnej legendy* vyplýva autorova intencia – imponujú mu nielen konkrétni jedinci minulosti, ktorí ho zaujali svojimi životnými príbehmi a ľudskými črtami, ale aj udalosti (známe i menej známe), teda jeho poznaniu dostupná historická látková fakticita. Krčméryho mužské postavy – prevažne reprezentatívne osobnosti národných (regionálnych) a literárnych dejín (Svätopluk, Tamenus, rytier Donč, kráľ Matiaš, J. Silván, F. Révai, D. Krman, M. Bel, J. Hollý, J. Kollár, M. Hamuliak, Ľ. Štúr, P.J. Šafárik, E. Bohúň, C. Zoch, A.H. Krčméry,

¹⁴ Ako príklad posluží Krčméryho vysvetlenie vzniku jedného z básnických textov: „Ja by som nemohol povedať, čo mi kázalo napísať skromnú pieseň o hájnickom zvone. Bola to náhoda, že som zvon videl...“, Š. Krčméry, *Ad vocem...*, op. cit., s. 138.

A. Sládkovič atď.)¹⁵, popierajú Čepanom prezentovanú myšlienku o existencii len „bezvýznamných postáv v bezvýznamných situáciách“, lebo, ako autor ďalej uvádza na ním sledovanej vzorke próz, „národná história sa nemohla preukázať reprezentatívnymi osobnosťami“¹⁶. Zovšeobecnenie literárne realizovaných a zdôrazňovaných tendencií v rámci historickej antropológie je pri uvedenom množstve historicky konkrétnych postáv náročné, napriek tomu uvedieme dve kľúčové: fyzicko-biologickú a kultúrno-sociálnu. Tieto postavy sa stali „slávnymi“ vďaka svojmu konaniu na prospech celku, vyhranenému mysleniu, postojom či citom a pocitom, pritom determinantami ich významu nie sú len Krčméryho hodnotovo-etické kritériá, ale aj časovo neohraničená kolektívna kritická reflexia.

Krčméryho transformácia reálnych historických osobností na literárnu postavu je v porovnaní s inšpirovaním sa žijúcou osobou neproblémová zo známeho dôvodu, ktorý zdôraznil aj francúzsky spisovateľ J. J. Schuhl v rozhovore *Obrana proti nehybnosti*¹⁷. Autorova schopnosť empatie a sympatie, stotožnenia sa s dvojpolovosťou – kladmi i záporami postáv, ale i udržiavania si odstupu od nich, vychádza zo životnej praxe, t. z. z dokonalého poznania histórie (aktuálne môže byť akurát spochybená objektívnosť faktov), literatúry, filozofie i psychológie.

Krčméry v deviatich prózach *Zimnej legendy* presviedča čitateľa, že atemporálnosť „totality minulosti“¹⁸ je ideálnym vkladom do prítomnosti. Nemohol si to dovoliť bez poznania historických faktov a súvislostí, nadväzovania na ne, ale aj ich umeleckého prekonávania. Autorská koncepcia je poznačená výraznejšie oslabeným pesimizmom, ktorým bola dotovaná jeho dovtedajšia poézia. Na svoje postavy nenazerá optikou „nadpozemských nádejí“, čiže hľadania transcendentálnych útech, ale uplatňovaním zarathustrovskej výzvy: „... zostaňte verní zemi...“¹⁹. Vernosť zmyslu zeme, resp. návrat k životu a telu je v prózach demonštrovaný hlbokou ukotvenosťou postáv v národnom organizme. Národ vnímaný od romantizmu ako trvalá hodnota je pre autora „zásobárňou“ osobnostných vzorov a výnimočných i bežných udalostí. Národ ako komplikovaný organizmus disponujúci rovnakým rytmom ako na dne ľudskej duše, ktorá

¹⁵ Mnohým osobnostiam sa venoval aj ako literárny historik. Bližšie pozri napr. *Výber z diela IV. (O ľudoch a knihách)*, 1955.

¹⁶ O. Čepan, *Historický...*, op. cit., s. 58.

¹⁷ „Knižná revue“, 21. marec 2001, s. 7, zo zahraničnej tlače pripravila M. Bábiková.

¹⁸ J. Števec, *Profil Štefana Krčméryho*, [w:] *Biografické štúdie*, Martin 1994, č. 21, s. 13.

¹⁹ F. Nietzsche, *Tak vrazil Zarathustra*, Bratislava 2002, s. 9.

sa „večite kála i zvára“²⁰, tvorí mozaika vyselektovaných životných epizód, na ktoré by nemal Krčméryho súčasník zabudnúť.

Bohatý register mužských postáv – v chronologicky osnovaných výsekoch zo života od veľkomoravských čias po druhú polovicu 19. storočia – je citlivo vsadený do osobného zážitkového priestoru a hlavne doby, v mnohých prípadoch až tak, že „slávni muži“ sú často takmer jej zosobnením. V jadre týchto osobností sa nachádza komplex vlastností, ktoré autor často vystavuje dramatickým situáciám, zasahujúcim do ich ďalšieho psychického prežívania (Hollý, Silván...). Čitateľ nepociťuje prísnu závislosť ich myslenia a konania od inštrukcií autora, a to ani vtedy, keď v konaní či charaktere niektorých postáv nachádzame zhodu so samotným Krčmérym. Hlboký záujem o historicky známe indivíduá má jednoznačne polemický ráz, ktorý je autorsky demonštrovaný: 1. ako polemika „s dobovými predstavami i dovtedajšou interpretáciou pôsobenia, vlastností a myšlienok vybraných postáv“²¹, 2. názorovými rozpormi postáv a 3. dosiahnutím ideálu, napr. ich (možným) vzájomným zblížením sa.

Napríklad v próze *Madunická* sa na oslabení tenzie medzi katolíkom J. Hollým (osud ho držal „na poveráku ako psa domu strážneho“) a luteránom J. Kollárom (osud mu naopak doprial „obísť [...] Európy okruh široký“²²), podieľajú hlavne „prostonárodné“ piesne, ktoré intenzívne zhromažďoval, systematizoval a komentoval J. Kollár (dvojzväzkové *Národné zpievanky*). Krčméry svoju umeleckú interpretáciu (rekapituláciu) vyvíjajúceho sa vzťahu oboch básnikov nezjednodušuje, ale vďaka kombinácii umeleckého a literárnohistorického aspektu sa jeho rekonštrukcia vyznačuje hĺbkovým prienikom do jeho podstaty. K harmonizácii vzťahu postáv – významných slovenských básnikov stojacich na odlišných konfesijných a typologicko-poetických platformách – dochádza postupne – od prekonávania problémov, rozporov (Hollý považuje Kollárovu *Slávy dceru* za dielo „nedovarené“, páchnuce „plebejčinou“ a s výnimkou *Předzpěvu* mu verše pripadajú ako rúhanie sa „proti duchu poézie klasickej, širokej, konkrétnej a velebnej“²³ až po obrat vedúci ku kooperácii – uvedomeniu si hlavnej postavy, že ľudová pieseň je „celkom iná poézia ako poézia moja i poézia Kollárova, či je nie krajšia od oboch“²⁴. Aj keď autorova

²⁰ Š. Krčméry, *Dejiny literatúry slovenskej II*, Bratislava 1976, s. 161.

²¹ R. Chmel a kol., *Slovník...*, op. cit., s. 212.

²² Š. Krčméry, *Zimná legenda*, Bratislava 1957. Obe ukážky na s. 92.

²³ *Ibidem*, s. 86.

²⁴ *Ibidem*, s. 90.

romantizujúca predstava o spojení rozdielnych konfesijných síl v prospech národa v čase vzniku *Zimnej legendy* už nebola aktuálna a tak intenzívne nastoľovaná ako do roku 1918, niekto by za zblížením postáv mohol hľadať neproduktívny didakticko-inštruktážny prvok prózy. Pripustíme, že sčasti oprávnené, veď podľa Krčméryho úlohou renesancie historizmu v literatúre medzivojnovej doby bolo prebúdzanie a spamätávanie sa národa, čo potvrdzujú aj jeho literárnohistorické, dokonca knižné aktivity (napr. *Moyses a Kuzmány* 1927, v spoluautorstve s. E. Klementisom). Hollého nenaplnenú túžbu po „širokom svete“ nahrádza „tichá“ básnická sloboda, nespokojnosť s dobou a svojou poéziou zase „včleňovanie slovenských hláv a srdc do duchovného vlnobitia starej Európy“²⁵, ako aj status neoficiálneho „otca národa“. V Kollárovej poézii si vysoko cenil staroslovanské motívy, kým ľúbostné („osobné frajerstvo“) odmietal. Autor v próze *Madunická* – dokumente o človeku, „legende“, ktorý žije ako „orol širokého letu“ v izolovanom pocitovom a zážitkovom priestore, sa v rámci žánrových možností primárne nesústreďuje na Hollého včleňovania sa do pôsobiska, resp. domova, ale skôr na jeho zmierenie sa s ním i vedomé/nevedomé vyčleňovanie sa z neho za pomoci básnickej tvorby. Konkrétne ide o akcentovanie tematických návratov do slovanskej (veľkomoravskej) histórie²⁶ a na modelovanie tušenia postavy o existencii paralelného dynamického, „čudného“ a „rušného“ neznámeho sveta.

V takto osnovanom útvere – platí to aj pre celý súbor – má svoj domicil aj reminiscenčný princíp, časový posun narácie, reflexie o literatúre, národe, kníhtlači, dokonca aj jej básnické ódizovanie (Hollého báseň *Óda na Gutenberga*). Krčméry svojím analogizovaním postáv za pomoci binárnych opozícií (napr. rurálny [Madunice]: Hollý – mestský [Pešť]: Kollár, literárna konvencia – moderná literatúra [vkus a forma]) síce rieši ústredný problém prózy – prechod od konfrontácie ku kooperácii, no zároveň ešte predtým, ako postavy dospejú k súladu (vzájomný obdiv k folklórnym podaniam), tento proces vcelku produktívne vyvažuje lyrickými pasážami, reflexiami, autorským komentárom, ba aj fyzickým opisom hlavnej postavy. Napriek limitom autorovho prozaického konštruktú – v skratke podaného životného príbehu J. Hollého – umožnil postave dostatočne precítiť svoju harmonicko-disharmonickú identitu, sociálnu integrovanosť, vzťah k nedramatickému životu, osobnému

²⁵ *Ibidem*, s. 91.

²⁶ Podľa Krčméryho Hollý „o dávno minulom hovorí akoby o tom, čo práve mal pred očami...“. Š. Krčméry, *Ján Hollý*, [w:] *Ludia a knihy*, Bratislava – Praha 1928, s. 45.

zážitkovému priestoru, prírode (háj Mlíč), postoj k histórii (zaujal ho „kultúrny kvas“ Veľkej Moravy), prítomnému svetu („... keď si pomyslel na prítomnosť, ovanul ho mráz ...“)²⁷ a literatúre (tvorba básnického univerza, konštantnosť písaného slova). Hodnotový progres tvorby oboch básnikov naplno rozvinul v časovom predstihu v prospech J. Kollára už v literárnohistorickom článku *Pamiatke Jána Hollého* (1919)²⁸. Kontrastne modelované charaktery a umelecky pôsobivo podaný proces individuálneho (i národného) zblížovania sú typické aj pre ďalšie prózy (*Na Slovanskom ostrove, Idyla*).

V próze *Poltava* si autor získa čitateľa tým, že prozaika a básnika – ortodoxného luterána D. Krmana, hermeticky neuzavrie do sféry individuálnych fyziologicko-duchovných zvláštností (majstrovské zvládanie hexametrov a sapfických strof, pochvala slovenčiny, zavalitá postava...), ale mu v súlade s historickými faktami ponúkne prežiť dobrodružnú cestu za švédskym kráľom, ktorý je na vojnovom ťažení proti ruskému cárovi. Únik zo známeho priestoru do sveta „Slávie“, motivovaný nadosobnými – náboženskými potrebami, ale i panický návrat domov, je sprevádzaný permanentným riešením zložitých situácií, ktoré mu výdatne obohatili skúsenostný komplex, posilnili sebavedomie, čím získal status všestranne nadanej a uznávanej osobnosti 17. a 18. storočia.

Autor, hlavne na pozadí šachovej partie tesne pred explicitom, rozohráva „názorovú hru“, ktorá sa v kontexte s významnou etapou v dejinách protestantizmu – neakceptácie synkretizmu a neskôr pietizmu, týka nezmieriteľnej názorovej konfrontácie medzi D. Krmanom a pietistom M. Belom²⁹. Fakt, že ide o autorovo názorové konfrontovanie sa s inými autormi, potvrdzuje aj jeho literárnohistorická syntéza, v ktorej sa venuje tejto problematike (*VI. Osemnásťe stolie*)³⁰. Záver uvedenej textovej pasáže je potvrdením autorského zámeru – mimochodom, uplatňovaného v celom knižnom súbore, že informácie o povahe a charaktere považoval za dôležitejšie, ako opis vonkajších znakov postáv. V nasledujúcej ukážke je prítomné takmer všetko z autorovho štýlu: koexistencia obraznosti, asociatívosti, vecnosti a umelecky zvládnutý prechod z vonkajška – výzoru

²⁷ Š. Krčméry, *Zimná...*, op. cit., *legenda*, s. 91.

²⁸ Š. Krčméry, *Pamiatke Jána Hollého*, [w:] *Výber z diela IV. (O ľuďoch a knihách)*, Bratislava 1955, s. 9-11.

²⁹ Ako literárny historik označenie Bela za pietistu popiera. Bližšie pozri: Š. Krčméry, *Dejiny...*, op. cit., s. 249.

³⁰ *Ibidem*, s. 237-250.

(oči – vzájomné pohľady) dovnútra (zážitky, vzťahy, hodnoty) prostredníctvom motívu odlišných svetov:

A z vône Ruska ostalo Krmanovi niečo na celý život. Bol typ zvláštneho konzervatívca a bol v jednom teoretik i praktik. Zemitosť západného Slováka dokresľovala sa v ňom šírkou Východu. A akoby zo zážitku Petra Veľkého bola prešla do neho hlavatosť, ktorú potom už nič nemohlo prelomiť.

Keď o všetkom tom rozprával Matejovi Belovi vizbe, zariadenej prepychom svojej doby, a hľadel on, človek širokého čela a širokých čelustí, do veľkých, unylých trochu očí zjemnelého Bela, to hľadeli na seba dva svety. Nazvať by ich bolo možno stými menami, no všetko by bolo len detailom. Dva svety sa v nich cítili³¹.

Antitetickosť názorov a osudov oboch postáv (Krman: väznený, Bel: cisárska priazeň) nie je prekážkou v napĺňaní autorského zámeru – dospieť k priateľstvu, vzájomnému rešpektovaniu sa, napr. aj pri „postrkovaní figúrok zo slonovej kosti.“³² Ako to vyplýva aj z uvedenej ukážky, protiváhou polarizácie postáv je ich zjednotenie na princípe slovanskom, slovenskom a ľudskom.

Obe postavy využil autor aj na prezentovanie vlastného hodnotového systému, v ktorom popri národe nechýbajú ani duchovné hodnoty, ktoré determinujú kvalitu života. Hoci si vysoko cení ich vzťah k literatúre, no najmä „vládu nad písaním“³³, je evidentné, že sa viac stotožňuje s Krmanovými úvahami o slove básnikovom – jeho význame pre národ a s jeho zážitkovým poznávaním (cesta za Karolom XII.), ako s Belovým „vedátorstvom“ a „zjemnelosťou“. Krčméryho prítomnosť iba v postave Krmana, do ktorej sa čiastočne inkorporoval nielen osobnostne a hodnotovo, ale aj celoživotnou motivovanosťou, čiže intenzívnou prácou na prospech národa, dokazuje existenciu hierarchizácie vzťahu autorovej osobnosti – rozprávača k postavám.

Podobné analógie, keď sa autor niektorými vlastnosťami a postojmi do textu „semioticky projektuje“³⁴, možno identifikovať aj vo vzťahu k ďalším postavám. V úvodnej próze *Z okna vlaku* za Svätoplukovou charakterizáciou („zvláštny básnik“, statočný bojovník, ctižiadostivý panovník, túžiaci po čoraz širších hraniciach svojej krajiny, človek –

---

³¹ Š. Krčméry, *Zimná...*, op. cit., s. 80.

³² *Ibidem*, s. 80.

³³ Š. Krčméry, *Listy (Výber)*, Bratislava 1985, s. 341 (v liste L. Škultétyovej-Pikulovej).

³⁴ F. Miko, *Analýza literárneho diela*, Bratislava 1987, s. 30.

optimista s šťastým a rásnym povzbudzovaním svojho ľudu: „Veselo, všetci!“³⁵), objavujeme vďaka niektorým vlastnostiam samotného autora, považovaného v prvom poprevratovom desaťročí za navonok sa prezentujúceho „snečného človeka“. Krčméryho prioritou bola viera v akceleráciu rozvoja národa a literatúry v nových spoločensko-politických a kultúrnych podmienkach po roku 1918 a posilňovanie vzťahov s českým národom. Dôkaz správnosti tejto stratégie mu poskytli historické fakty o zblížení sa Čechov (knieža Bořivoj, v próze Borivoj) a Moravanov (Svätopluk) po roku 872. Iniciátorom spojenia je Svätopluk za podmienky, že k nemu dôjde „múdre a s láskou“. Tým autor v rámci svojej stratégie odmietol jeho historiografiou potvrdené dobyvateľské maniere³⁶ a nahradil ich pokusom o prienik do vnútorného sveta postavy, ktorá je podľa M. Bátorovej prototypom renesančného človeka³⁷. Zo Svätoplukovej výzvy na „zruvanie sa“ oboch postáv, ich duší – Belboga a Černoboga (duch dobra a zla; v slovanskej mytológii bohovia), aby „viac bolo života v krajinách našich, viac mužnosti a viac lásky?“³⁸, nevyplýva jednoznačná istota nastolenia radikálnej zmeny (otáznik za výzvou, ponukou). Na strane druhej z nej vyplývajúci triadický významový extrakt (elán – nová energia – dobré vzťahy), ktorý predstavuje nové kvality života pre Veľkomoravanov a Čechov, ju z roviny ideálu posúvajú k hraniciam uskutočniteľnosti.

V prípade tejto naratívno-reflexívnej prózy s autoritársky konajúcou postavou Svätopluka prekvapí jej neadekvátny názov, ktorý bol najpravdepodobnejšie motivovaný časom vzniku – počas cestovania vlakom. Na kontrastné kreovanie postáv autor využil ich atypický dialóg, ktorý je skôr Svätoplukovým monológom a „predvádzaním sa“ počas vychádzky v okolí jeho nitrianskeho sídla s množstvom zážitkových podnetov (prírodných, antropologických, etických...), dokonca presahujúcich ich prísne vymedzený mužský svet. Prítomnosť ženského princípu – spev žien a dievčat spoza vršku vyvolal v nich erotické predstavy („vlnenie ňadier bielych“³⁹), ktoré prekonali rovnako – mlčaním. Nie je však iba detailným demonštrovaním jednoty, lebo na tichnucu pieseň a scenériu končiaceho jesenného dňa reagujú po svojom (Borivoj znervóznel, Svätoplukovu dušu ovládol „Bes“):

³⁵ Š. Krčméry, *Zimná...*, op. cit., s. 11.

³⁶ Pozri: M. Kučera, *Stredoveké Slovensko*, Bratislava 2002, s. 56.

³⁷ M. Bátorová, *Medzi ideálom a ničotnosťou (Próza Š. Krčméryho)*, [w:] *Biografické štúdie*, Martin 1994, č. 21, s. 54.

³⁸ Krčméry, Š., *Zimná...* op. cit., s. 16.

³⁹ *Ibidem*, s. 12.

Pieseň zanikla kdesi za vrškami clivo a v svetelnom páse večera miešala sa s nebom zem a svetlo s nocou. Kráčali mlčanlivo. Borivoj obhryzkával si palec, pri nechte trochu stvrdlý, a Svätoplukovi do obočia vťahovali sa mračná. Borivojov dych sa začal zrazu prehlbovať a prvý raz od zvitania začali si cítiť srdcia vzájomne...⁴⁰

Cítienie tlúčicich srdc by mohlo konotovať dosiahnutie maximálnej intenzity rodiaceho sa vzájomného vzťahu, keby motiváciou jeho vzniku bolo úprimné priateľstvo, nie výbojná povaha hostiteľa – snaha o rozšírenie hraníc Veľkomoravskej ríše. Momentálnu blízkosť – vzájomnosť využíva Svätopluk na zdôraznenie náboženského dualizmu – všadeprítomnosti Belboga a Černoboga, pričom v ďalších pasážach je v skratke stvárnená aj jeho cesta od pohanských božstiev ku kresťanstvu („A vše sa mi zdá, akoby bol boh len jeden...“⁴¹). „V nadväznosti, v súvisе všetkého so všetkým [...] v súčinnosti všetkých častí univerza“⁴², vidí M. Bátorová filozofiu tejto, ale aj iných Krčméryho próz.

Názna „rovnováhy“, ktorou sa autor snaží dôsledne utajiť vnútorné rozpoloženie postáv, ich pocity úzkosti a neistoty zo záveru úryvku, nenarušilo ani Svätoplukovo egocentrické gesto – vedomé zosmiešnenie Borivoja a drobná ozbrojená šarvátka medzi domácimi a hosťami ako jedna z alúzií na poprevratové slovensko-české vzťahy, ktoré však autor nepovažuje za prekážku dobrého spolunažívania.

Prítomnosť autobiografických prvkov dosahuje svoj vrchol v próze *Silván*. Autora s renesančným básnikom J. Silvánom – hlavnou postavou – spája opustenie teologického poslania, ale aj básnenie, pričom intímny rozmer časti Krčméryho poézie je prítomný aj v Silvánových duchovných piesňach. Ďalšia spojitosť v nepokojnom prežívaní každodenných, ale i výnimočných dramatických situácií (u študenta Krčméryho stáli „dve duše stále v boji“⁴³, u študujúceho Silvána sa „ruvala“ duša Lutherova a jeho učiteľa vo Wittenbergu Melanchtona) umožnila autorovi na pomerne malej ploche presvedčivo stvárniť jediný interpersonálny, ťažko vysvetliteľný konflikt. V prítomnosti hradného pána Révaya – vzdelanca a Lutherovho priateľa, ktorý mu po Silvánovi poslal list – sa odohrala nečakaná scéna. Jej stimulom bolo zdanie hlavnej postavy, že nastala chvíľa vykúpenia sa

---

⁴⁰ *Ibidem*, s. 12-13.

⁴¹ *Ibidem*, s. 16.

⁴² M. Bátorová, *Medzi ideálom a ničotnosťou (Próza Š. Krčméryho)*, [w:] *Biografické štúdie*, Martin 1994, č. 21, s. 56.

⁴³ Š. Krčméry, *Listy...*, op. cit., s. 11.

z hrišnej mladosti („... a hodil sa pochábeľ, na tvár krásnej panej ako zver a (...) bozkával ju na hrdlo.“⁴⁴). Náhle očarenie ženou, autorom prezentované ako „zatmenie sveta“, no Platónom ako „božský ošial“, duševné vytrženie“⁴⁵, pomätenosť“, ktoré po interpersonálnom kontakte aktivovalo Silvánovu psychiku až tak, že sa z vítaného hosťa po tomto incidente stal štvaneč. Túto ústrednú historicko-fiktívnu scénu zrekonštruoval Krčméry virtuózne a do detailov. Prostriedkami priamej (zapýrenie sa postavy) a nepriamej charakteristiky (konanie v delíriu) odôvodnil, čo jej predchádzalo: pocit zahanbenia sa, keď bol domácej panej predstavený ako básnik, vylúčiť nemožno ani momentálny pocit emocionálnej neúplnosti či odlúčenosti („Silván zabudol na dievča svoje wittenbergské i na sivé oči Ile...“⁴⁶). V Krčméryho „dejinách“ uvedené Silvánove životné „ťažkosti a protivenstvá“⁴⁷ tu našli svoje umelecké vyvrcholenie a historické odôvodnenie. Obdobnú pózu kajúcneho hrišnika, ba aj rebela zo Silvánových veršov, predstavuje stvárnenie pudového, impulzívneho konania Silvána, ktoré však autor na úkor citového postoja neidealizuje. Násilie a vášeň sú sprievodnými znakmi činu, s ktorým sa až mučivo vyrovnáva hlavná postava. Iracionálny útok na hradnú pani je dôsledkom jeho psychickej rozpoltenosti a lability, čo potvrdzuje jeho pesimistické vnímanie sveta ako noci a samej zákruťy, ako aj strach z apokalyptických obrazov počas úteku. Empatický autor tieto stavy a pocity vyvažuje zdôraznením Silvánovho zdravého úsudku.

Próza *Silván* je presvedčivým umeleckým i dokumentárnym svedectvom o prichádzajúcom storočí – „novom duchovnom svete“, ktorý T. Hobbes definuje ako „bellum omnium contra omnes“⁴⁸. Jej záveru s posilnenou faktografiou dominuje ošetrovatel'kino prirovnanie zomierajúceho básnika k psovi. Stará Barbora ním reagovala ani nie tak na spomienkovú enumeráciu žien jeho života, ktoré tvorili základ jeho intímneho univerza, ako skôr na animálny vzťah k niektorým z nich.

Š. Krčméry prostredníctvom plasticky stvárneneých postáv slávnych mužov, niektorých významnejších udalostí a situácií, aktualizuje a modernizuje slovanskú, uhorskú, českú a slovenskú minulosť. Historické osobnosti sú nielen vernými „predlohami“ postáv, ale aj príkladmi, ako

⁴⁴ Š. Krčméry, *Zimná...*, op. cit., s. 44.

⁴⁵ D. Rougemont, *Západ a láska*, Bratislava 2001, s. 46.

⁴⁶ Š. Krčméry, *Zimná...*, op. cit., s. 44.

⁴⁷ Š. Krčméry, *Dejiny...*, op. cit., s. 142.

⁴⁸ „Vojna všetkých proti všetkým“ (Š. Krčméry, *Zimná...*, op. cit., s. 42).

dosiahnuť za každých podmienok osobné i nadosobné ciele, zároveň autorovi slúžia na vyvrátenie pochybností o úspešnej budúcnosti poprevratového Slovenska. Málokde v slovenskej literatúre má tak blízko biografická próza (skica, portrét) a literárnohistorická esej, a zásluhou ich tvorcu aj história s prítomnosťou, pričom historický optimizmus (prekonávanie problémov, obetovanie sa za národ) slúži ako vzor pre pesimistickú prítomnosť. Poetiku *Zimnej legendy* determinuje fenomén národa, histórie, prírody a ženy, funkčný vzťah neliterárnej a literárnej skutočnosti, kontrastné modelovanie postáv, problematizovanie ich správania a konania, napokon aj forma, veď tento typ prozaických útvarov dovtedy slovenská literatúra nepoznala. Autorovo deklarovanie náklonnosti k národným idolom a ideálom nesúvisí iba s pasívnym nostalgickým návratom do čias národného prebúdzania, lebo tento dlhoročný proces chce zavŕšiť svojou umeleckou renesanciou historizmu. Jej zmyslom je aj aktívne hľadanie „primeraného Sládkoviča“⁴⁹.

Literatúra / References

- Bátorová M., *Medzi ideálom a ničotnosťou (Próza Š. Krčméryho)*, [w:] *Biografické štúdie*, 1994, č. 21, s. 52-57.
- Bujnák P., *Forma a sloh v mladej beletrii slovenskej*, [w:] „Slovenská literárna kritika (IV. zväzok)“, Bratislava 1984, s. 150-155.
- Čepan O., *Historický žáner (Próza 1935 – 1945)*, [w:] *Literárne dejiny a literárna veda*, Bratislava 2002, s. 52-65.
- Chmel R. a kol., *Slovník diel slovenskej literatúry 20. storočia*, Bratislava 2006.
- Krčméry Š., *Slovensko a jeho život literárny*, „Slovenské pohľady“ 1922, č. 1, s. 1-2.
- Krčméry Š., *O možnostiach rozvoja slovenskej literatúry*, „Slovenské pohľady“ 1926, č. 2, s. 92-96.
- Krčméry Š., Ján Hollý. In *Ludia a knihy*. Bratislava – Praha 1928, s. 39-46.
- Krčméry Š., *Ad vocem: Historizmus (úryvok)*, [w:] *Svedectvo kontinuity*, Bratislava 1982, s. 137-140.
- Krčméry Š., *Výber z diela IV. (O ľudoch a knihách)*, Bratislava 1955.
- Krčméry Š., *Pamiatke Jána Hollého*, [w:] *Výber z diela IV. (O ľudoch a knihách)*, Bratislava 1955, s. 9-11.
- Krčméry Š., *Zimná legenda*, Bratislava 1957.
- Krčméry Š., *Dejiny literatúry slovenskej I*, Bratislava 1976.
- Krčméry Š., *Dejiny literatúry slovenskej II*, Bratislava 1976.
- Krčméry, Š., *Krajnianska fara*, [w:] *Román bez konca*, Bratislava 1977, s. 11-13.

---

⁴⁹ Krčméry Š., *Ad vocem...*, op. cit., s. 140.

- Krčméry Š., *Listy (Výber)*, Bratislava 1985.
Kučera M., *Stredoveké Slovensko*, Bratislava 2002.
Matuška A., *Jégé: Adam Šangala*, Bratislava 1955.
Miko F., *Analýza literárneho diela*, Bratislava 1987.
Nietzsche F., *Tak vrael Zarathustra*, Bratislava 2002.
Rougemont D., *Západ a láska*, Bratislava 2001.
Schuhl J. J., *Obrana proti nehybnosti*. Rozhovor zo zahraničnej tlače pripravila M. Bábiková, „Knižná revue“, 21. marec 2001.
Števček J., *Profil Štefana Krčméryho*, [w:] *Biografické štúdie*, Martin 1994, č. 21, s. 9-14.
Tatár J., *Umelecký profil Štefana Krčméryho*, Banská Bystrica 2015.